

verdikleri, divanlar tarafından halka ödenen maaşları dağıttıkları da kaynaklarda zikredilmektedir. Kalkaşendî'ye göre vergi tahsilinde arıfları ilk defa Ziyâd istihdam etmiştir (bk. *Şubhu'l-a'sâ*, I, 424).

Arıflara ait çok çeşitli görevler arasında yetim mallarının vasîliği de vardır. Kindî, Emevîler zamanında Mısır'da kadılık yapan Abdurrahman b. Muâviye'nin 86 (705) yılında yetim mallarını kabilelerin arıflarına teslim ettiğini ve onları bu malları korumakla görevlendirdiğini nakletmektedir (bk. *Kitâbü'l-Vülât ve Kitâbü'l-Kudât*, s. 325). Ayrıca **zimmi***lerle ilgili bir arıflıktan de kaynaklarda söz edilmektedir.

Esnaf teşkilâtlarının başında bulunan kimseler için de **arîf** veya **emin** terimleri kullanılıyordu. Genellikle Ortaçağ İslâm şehirlerinde her esnaf teşkilâtına bir sokak tahsis edilmiş olduğundan bu teşkilâtın başındaki kimseye **arîf**, **arîfû's-sûk** veya **şeyhû's-sûk** adı verildiği görülmektedir. Bütün bunlara ilâve olarak **arîf** kelimesinin mimarlar, kabilelerin ileri gelenleri ve talebelere derslerini müzakere ettirmekle görevli sınıf mümessilleri için kullanıldığı da bilinmektedir. Bu yönüyle arıflar, **muhtesib***lerin yardımcısı olarak görev yapmış olmalıdırlar. Mahkemelerde düzeni sağlayan kimselere **sâhibü'l-meclis**, **cilvâz** ve **şurtî** gibi çeşitli adlar yanında **arîf** de denmekteydi. Ayrıca gecele-ri şehrin emniyetini sağlamakla- rumlu bulunan ve bazı yörelerde **sâhibü'l-medîne** veya **sâhibü'l-ases** adı verilen görevliler için Kayrevan ve Tunus'ta **arîf** unvanı kullanılıyordu (Abdülhay el-Kettânî, I, 292).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "arefe" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "arîf" ve "irâfe" md.leri; *Müsned*, IV, 327; Buhârî, "İtq", 13; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 121; Sâfiî, *el-Üm*, II, 61, 72, 74; IV, 81; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 2224, 2496; III, 1799; Ebû Ömer el-Kindî, *Kitâbü'l-Vülât ve Kitâbü'l-Kudât* (nşr. R. Guest), Leiden 1912, s. 325; Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Kahire 1909, s. 30; İbn Mâze, *Şerhu Edebi'l-Kâfî* (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1977-79, II, 79; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1327, IV, 417; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, I, 424; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 262; II, 186; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, İstanbul 1308-11, XIII, 237; XXIV, 254; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtübü'l-idâriyye*, I, 235-236, 292; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul 1969), II, 183, 187, 238; Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara 1978, s. 142; M. Fuad Köprülü, "Arîf", *İA*, I, 563-564; Saleh A. el-Ali — Cl. Cahen, "Arîf", *EP* (Fr.), I, 649-651.

FAHRETTİN ATAR

ÂRİF

(العارف)

Mânevî tecrübeyle
mârifet ve hakikat mertebesine
ulaşan sûfî.

"Taniyan, bilen, vâkıf ve âşına olan, hâlden anlayan" gibi mânalara gelen **ârîf**, daha çok tasavvufta kullanılan bir terimdir. Ârîfin bilgisine mârifet denir. Mârifet, kelâm ve felsefede ilimle eş anlam- lı olarak umumiyetle bilgi mânasına kul- landığı gibi **mârifetullah** şeklinde ve Al- lah hakkındaki bilgi için de kullanılmış- tır. Tasavvufta ise Allah'a dair olan bilgi başta olmak üzere bütün varlık ve olay- ların mahiyeti hakkındaki bilgiye mâri- fet denilmiş ve **ârîf** (ehl-i mârifet) ile **âlim** arasında açık bir ayırım yapılmıştır. Bu ayırım hem mârifet (veya irfân) ile ilim arasındaki metot farkından, hem de ârîf ile âlimin vasıflarının başkalığından ileri gelmektedir. İlmin elde edilmesin- de âlimin dinî ve ahlâkî şahsiyetinin önemi olmadığı halde mârifete ulaşma- da şahsiyet merkezî rol oynar. Âlim zih- nî faaliyetle mutlak surette bilen, ârîf ise ahlâkî ve mânevî arınma sayesinde sezgi gücü ve derunî tecrübe ile öğrenen, anlayandır. Âlimin zıddı cahil, âri- fin zıddı münkirdir. Buna göre Allah'a **ârîf** denmez, âlim (alîm) denir. İlmin el- de edilebilmesi için dini yaşama zarure- ti yoktur. Bu yüzden sûfiler, birinin amelsiz olduğunu ifade etmek istedik- leri zaman ona **âlim** (veya molla) derler. Âlim örnek alınır, ârifle hidayete erilir. Âlim Allah'ı delille bilir, ârif ise Allah'ı Allah'la tanır. Gökler ve yer en ücra kö- şelerine kadar ârifin bilgi alanına girer ve ârif tamamen mânevî sezgiyle âlemi müşahade eder. Bununla birlikte ârif- ler, görüş (nazar) ve mârifetlerinin ge- nişliğine göre farklı derecelerde olabi- lirler (bk. Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 309-310). Sûfî müellifler, bilgiye güvenme bakımından da ârifin âlimden üstün olduğu görü- şündedirler. Buna göre âlim bilgisine güvenmekte, ilmî faaliyetleri ilerledikçe bilgisinin de ilerlediğini düşünmektedir. Oysa ârifin mârifeti arttıkça hayreti ar- tar ve bu şekilde hayreti bilgisini aşar; sonunda mârifetten âciz olduğunu id- rak etmesi en yüksek mârifet olarak kalır (bk. Hücvîrî, II, 516-518). Böylece âriflik (irfâniyye, gnostisizm) bilinmezçili- ğe (lâedriyye, agnostisizm) varır. Âriflerin konuşmaktan çok susmayı tercih etme-

lerinin sebebi, onların, mârifette ulaş- a-bildikleri son mertebede hiçbir şey bil- mediklerini yahut da bildiklerinin eksik ve kusurlu olduğunu kavramış olmaları- dır. Bu düşünce Bâyezîd-i Bistâmî'ye, "Kul cahil olduğu nisbette ârifittir"; Fu- zûlî'ye, "Ârif oldur bilmeye dünyâ vü mâ-fihâ nedir" dedirtmiştir. Ârife hiçbir şey gizli kalmaz, çünkü onda bilen ken- disini değil Allah'tır. Bu bakımdan ârif müminden de farklıdır. Mümin Allah'ın nuru ile, ârif Allah'la bakar (bk. Serrâc, s. 63). Çünkü mümin Allah'ın zikriyle, ârifse yalnızca Allah'la meşguldür. Bu suretle ârif Allah'ın konuşan dili, gö- ren gözüdür. Nitekim Cüneyd-i Bağdâ- dî ârifi "kendisi sustuğu halde içinde Hakk'ın konuştuğu kişi" diye tarif et- miştir (Sülemî, s. 157). "Sultânü'l-ârifin" diye tanınan Bâyezîd-i Bistâmî'ye göre ârifle **mâruf** (Allah) arasında perde yok- tur; bu yüzden ilâhî âlem ârife ayan be- yandır. Şiblî, ârifin Allah'ı temâşa ma- kamına "meşhedü'l-Hak" demıştır (Ser- râc, s. 57). Ârif bu meşhedde gördükle- rini istese de anlatamaz. "Allah'ı taniya- nın dili tutulur" (Hücvîrî, II, 518). Ancak çok büyük edip-ârifler, bunları edebiyat dilinin sembolizminden faydalanarak an- latabilirler.

Hicrî ilk iki asırda bilgiden çok aksi- yona değer verildiğinden, dünyâyı önem- sememeyi gerçek dindarlık sayan **zâhid** ile çok ibadet ederek cenneti kazanma- ya çalışan âbid en mükemmel dinî şah- siyet kabul ediliyordu. Tasavvufun ge- lişmesiyle birlikte gittikçe mârifete da- ha çok önem verilerek zühd ve ibadet mârifete ulaşmanın vasıtaları kabul edil- meye başlandı. Bu yüzden ilk sûfiler, en yüksek iman ve ahlâk timsâli olarak gör- dükleri ârifi âbid ve zâhiden üstün tut- tular. Buna göre ârif, ötekilerin aksine olarak dünya ile birlikte âhiretten de yüz çevirmiştir. Yani o zâhid ve âbidin umduğu cennete ve içindeki maddî ni- met ve lezzetlere, cehennem ve oradaki maddî işkenceye önem vermez (bk. İb- nû'l-Arabî, IV, 43). Zâhidde korku ve hü- zün, ârifte sevgi ve neşe hâkimdir. Ârif sadece mârufa (Allah) âşıktır. Bu sebeple ârif, Bâyezîd-i Bistâmî'nin ifadesiyle, rüyada bile Allah'tan başkasını görmez. Ârif sadece zâhid gibi bu dünyada değil öteki dünyada da gariptir; çünkü zâhid dünyâyı, ârif iki cihanı terketmiştir (bk. Sülemî, s. 112).

Bu şekilde tasavvufta ârifin zâhid ve âbiden üstün olduğu düşüncesi, başka

bir ifadeyle, mârifet tasavvufî makam-
ların en yükseği kabul edilerek ibadet,
zühd ve takvânın bu makama ulaşma-
nın vasıtaları sayılması, âriflerin amele
ihtiyaçlarının kalıp kalmadığı tartışma-
sını doğurdu. Bazı aşırı mutasavvıflara
göre, ibadetlerden maksat, kulun mâ-
rifetullahı ulaşınca kadar çaba sarfet-
mesidir; mârifet hasıl olunca vüsûl ger-
çekleşir, bundan sonra artık vasıta ve
vesileye (ibadet ve ahlâk) gerek kalmaz.
Bu müfrit grup, tasavvuf tarihinde ârif-
lerin ulularından sayılan Ebû Tâlib el-
Mekkî, Cüneyd-i Bağdâdî, Gazzâlî, Ku-
şeyrî, Abdülkâdir-i Geylânî gibi büyük
süfîler tarafından şiddetle tenkit edil-
miştir. Cüneyd-i Bağdâdî, takvâ ve ha-
yır türünden amellerin âriflerden sakıt
olacağı iddiasının çok tehlikeli olduğu-
nu, zina ve hırsızlık yapanların durumu-
nun bunlarınkinden daha ehven olduğu-
nu, âriflerin, Allah'tan aldıkları ameller
sayesinde Allah'a ulaştıklarından, yük-
selişlerinin yegâne sebebi olan ameli ke-
sinlikle terkedemeyeceklerini belirtir (bk.
İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 355-356). Zün-
nûn el-Mısıri'ye göre de ârifin mârifet
nuru takvâ nurunu söndürmez. Yahyâ b.
Muâz ise ibadeti gözetmeyen âriflerin
mahvolacakları görüşündedir (bk. Ser-
râc, s. 61).

İrfan makamı çileli bir hayatla kazanılır. Ârif hayır ve nimeti cemâl sıfatı-
nın, şer ve musibeti celâl sıfatının teceli-
lisi bildiğinden, Allah'ın lutfunu da kah-
rını da hoş karşılar. O, sükûn ile hare-
keti, huzur ile tasayı en yüksek seviye-
de kendisinde birleştirmiştir. Bundan
dolayı Şiblî, "Ârif bahar gibidir; bir ta-
raftan gök gürleri, şimşekler çakar, öbür
tarafından çiçekler açar, kuşlar ötüşür"
 demiştir. Ârif, benliği yok olduğu ve Al-
lah'la bekâ bulduđu için kendisini mu-
havi'l-ahvâlin (Allah) tasarrufuna bı-
rakmıştır. Bu bakımdan o, *ibnû'l-vaktir*,
her vakitte yapılması gerekeni ya-
par; geçmişe hayıflanmayı, gelecekte
tasalanmayı bir tarafa bırakarak anı ya-
şar (bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 257).
Saf suyun, içinde bulunduğu kabın şek-
lini ve rengini alması gibi ârif de zaman
ve mekânı göre değişse de özü ve ma-
hiyeti bakımından aynı kalır; bu bakı-
mdan da *ebû'l-vaktir*; zamana mahkûm
değil, hâkimdir. Onun değişen tarafı
halkla olmasından, değişmeyen tarafı
Hak'la olmasından ileri gelir. Ârifin in-
sanlarla olan münasebeti Allah'ın yara-
tıklarıyla olan münasebetine benzedi-
ğinden onu görenler Allah'ı hatırlar.

Sonraki mutasavvıflar, ilk süfîlerin ârif
hakkındaki görüşlerini geliştirerek "in-
sân-ı kâmil" fikrine ulaştılar. İbnü'l-Ara-
bî, Mevlânâ gibi bazı süfîlere göre ârif
Allah'ın bütün isim ve sıfatlarıyla kendi-
sinde tecelli ettiğı insan-ı kâmidir (bk.
İNSÂN-ı KÂMİL).

Fârâbî ve İbn Sînâ gibi İslâm filozofla-
rına göre ittisâl¹ suretiyle mârifetullahı
ulaşan ârif, en yüksek mutluluğu da ka-
zanmış olur. *Mâ lâ būdde li'l-ârif* adlı
eserin müellifi İbn Seb'in'e göre bütün
çabasını ilim ve düşünceye yönelten ârif,
böylece faal akıl ile irtibat kurar (bk. İb-
râhim Medkûr, I, 56). İsrâkî filozof Süh-
reverdi, bu yükseliş ile irtibat kurmayı
ve faal akıl veya -kendi tabiriyle- "âlem-i
kuds"ten bilgiler (maârif) almayı zühdi
çaba ve ahlâkî arınma şartına bağlar (bk.
Heyâkilü'n-nûr, s. 28, 40-44). Fârâbî'nin
ittisâl nazariyesini sürdüren İbn Sînâ, *el-İşârât*'ta "Makâmâtü'l-ârifin" başlığı al-
tında âbid ve zâhiden üstün tuttuğu
ârfi, *ceberût*² âleminin kudsiyetine yö-
nelmiş, içine daima Hak'ın nuru doğan
kimse şeklinde tanıtır. Ona göre ârifin
gizli ve açık öyle halleri vardır ki bu hal-
lerden anlayanlar onları tebcil, anlama-
yanlar takbih eder. O, Allah'ı (el-hakku'l-
evvel) sadece kendisi için arzular ve ona
ancak lâyık olduğu için kulluk eder. Her
şeyde Hak'ı gören ârif kaderdeki ilâhî
sırrı sezer. İyiliği yayma ve kötülüğe en-
gel olma (emir bi'l-ma'rûf nehiy anil-mün-
ker) konusunda daima hoşgörülü dav-
ranır; müjdeler, korkutmaz; kolaylaştırır
güçleştirmes. Hatta o, ölüm korku-
sunu yenecek kadar yiğittir. Ârif batılı
sevmekten kurtulduđu için cömert, ken-
disini beşerin en aşağısı gördüğü için
alçak gönüllü, zihni Hak ile meşgul ol-
duđu için kinden uzaktır.

Görüldüğü gibi süfîler ile İslâm filo-
zoflarının çoğunluğu -mârifete ulaşma-
nın metodu konusunda az çok farklı dü-
şünseler de- ârifin nitelikleri ve ulaştığı
nokta hususunda aynı düşünceyi pay-
laşmış bulunuyorlar.

İslâm kültür tarihinde, tasavvufa dair
tabakat kitapları yanında, âriflerin özel-
likle söz, hal ve hareketlerini, kerâmetle-
rini ihtiva eden birçok menâkıbnâmeler
yazılmıştır. Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-ârifin*'i,
Tüsterî'nin *Mevâ'izü'l-ârifin*'i, Kadî
Muhammed'in *Silsiletü'l-ârifin*'i, Mu-
hammed Gaznevî'nin *Ravzatü'l-ârifin*'i,
Rizâ Kulî Hidâyî'nin *Riyâzü'l-ârifin*'i bu türden eserlerin en meşhurları-
dır (Ayrıca bk. İRFAN; MÂRİFET).

BİBLİYOGRAFYA:

Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*³ (nşr. Os-
man İsmâil Yahyâ), Beyrut 1960, s. 452, 453,
481; Serrâc, *el-Lüma*⁴, s. 57, 58, 61, 63, 75;
Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 66, 137; Sülemî, *Taba-
kât*, s. 112, 157; İbn Sînâ, *el-İşârât*, II, 790,
799-801, 810, 846-850; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s.
601; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, Kahire 1974, II,
516-518; Herevî, *Tabakât*, s. 635; Gazzâlî, *İh-
yâ*⁵, III, 405; IV, 309-310; a.mlf., *Fayşalü't-tef-
rika*, Kahire 1319, s. 60; Attâr, *Tezkiretü'l-ev-
liyâ*⁶, s. 665; Sühreverdi, *Heyâkilü'n-nûr*, Ka-
hire 1335, s. 28, 40-44; İbnü'l-Arabî, *el-Fütû-
hât*, IV, 43; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-
sâlikîn*, Beyrut 1403/1983, III, 257, 355-356;
Tehânevî, *Keşşâf*, II, 995-999; Kâsım Ganî, *Tâ-
rîh-i Taşavvuf*, Tahran 1340 hş., s. 409, 411;
İbrâhim Medkûr, *Fî'l-Felsefetü'l-İslâmiyye*, Ka-
hire 1983, I, 46-47, 53-56.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ÂRİF ABDÜLBÂKİ

(bk. ABDÜLBÂKİ ÂRİF EFENDİ).

ÂRİF ALİ, Molla

XIV. yüzyıl
mesnevi şairlerinden.

Türk edebiyatı tarihinde *Dânişmend-nâme*⁷ nin ikinci versiyonunu kaleme alan (762/1360-61) bir şair olarak tanınan Ârif Ali hakkında kaynaklarda fazla bilgi yok-
tur. *Dânişmendnâme*'yi Ârif Ali'nin ese-
rinden faydalanarak yeniden kaleme alan
Gelibolulu Âlî, onun hakkında, "Vilâyet
kasabalarının birindendir. Zamanında
Ârif Ali ismiyle tanınmış timar sahiple-
rinden biridir. Sultan Murad'a, emri üze-
rine *Dânişmendnâme*'yi takdim ettiğı
zaman çeşitli hediyelerle birlikte Tokat
Kalesi dizdarlığı da kendisine ihsan edil-
mişti" demektedir. S. Nüzhet Ergun'un
Silkü'l-leâli Âli Osmân'dan naklettiğı
Ârif Ali'yi anlatan şu beyitler de Âlî-
nin verdiğı bilgiyi destekler mahiyette-
dir: "Güzin-i zümre-i ehl-i maârif Molla
Ârif'dir / Ali'dir nâmi bulmuştur ulüvv-i
kadr-i irfânı / Melik Ahmed fütühâtın
mine'l-evvel ile'l-âhir / Murad Hân ana
nazm ettirdi kıldı lutf-ı şâyânı".

Bu beyitlerden adının Ali, lakabının
Molla Ârif olduğu anlaşılmaktadır. Nite-
kim şiirlerinde Ârif mahlasını kullanmak-
ta ise de mollalığına dair bir bilgi yok-
tur. Ancak kitabına esas aldığı İbn Alâ'-
nın eserini on yedi bölüm halinde düzen-
leyerek yer yer bazı manzum parçalar
da ekleyip yeniden yazdığını göre iyi bir
medrese tahsili gördüğü söylenebilir.
Kaynaklarda Ârif Ali'nin *Dânişmendnâ-*